

KYNISME VERSUS CYNISME

Peter Sloterdijk, *Kritiek van de cynische rede*. Amsterdam, Arbeiderspers, 1984, 2 delen, 871 blz., 1.170 Fr. ISBN 90 295 4604 2.

Het is de jongste tijd uiterst zeldzaam dat een lijvig Duits wijsgerig boek in het Nederlands wordt vertaald. Het grote werk van Husserl, Heidegger, Jaspers, Habermas, Bloch of Löwith vindt in het Nederlands taalgebied geen uitgever. Uit Frankrijk vertaalt men Michel Foucault, maar het hoofdwerk van Sartre, Merleau-Ponty of Paul Ricoeur blijft onvertaald. Alleen Levinas krijgt – moeizaam – respijt. Waarom dan Sloterdijk? De Arbeiderspers beschouwt hem kennelijk populairder en toegankelijker dan de genoemde onvertaalde collega's. Hoe komt dit? Een goede promotie? Vlugges herdrukken in Duitsland (Suhrkamp)? Een uitdagende titel die, voor de 'insiders' op een oude Duitse traditie met voorop Immanuel Kant aludeert, en die voor de nieuwkomers origineel lijkt?

Ja, waarom Peter Sloterdijk? Dat valt wellicht niet te achterhalen. Maar zijn succes is ontegensprekelijk en heel wat collega's hebben zijn doorbraak benijd. Maar, is de auteur van *Kritiek van de cynische rede* dan niemand anders dan iemand die van een trend profiteert en uiteindelijk niets zou te vertellen hebben? Toch niet! Enerzijds is het genoemde boek geen groot werk dat men zal ter hand nemen, lezen en herlezen zoals *Totalité et Infini* van Emmanuel Levinas. Anderzijds is het boek intelligent en geïnspireerd geschreven. Peter Sloterdijk heeft over de hedendaagse cultuur en over de Westerse geschiedenis nagedacht. Hij heeft veel gelezen, opgezocht en handig verwerkt. Het boek leest heel vlot, omdat de auteur het talent heeft om met vaart polemisch te schrijven. Daarenboven is er toch het volgende: hoewel Sloterdijk een meer dan academische bagage verraadt, schrijft hij geen werk dat slechts voor vakgenoten is bestemd. Voor de filosofie is dat heel belangrijk, omdat wijsbegeerte die zich tot doel stelt nog maar eens de techniek en uitsluitend de techniek van het vakgebied uit de doeken te doen, eigenlijk *toute sagesse* vergeet, en bijgevolg niet eens de naam van wijsbegeerte verdient. Welnu, Sloterdijk heeft een filosofisch boek geschreven en men moet het hem nu niet misgunnen, integendeel. Men moet het nu maar lezen zoals de werken van Jürgen Habermas of van Michel Foucault, en in de toekomst (of nu al) zal men wel uitmaken of zijn *Kritiek van de cynische rede* beklijft.

Het werk van Sloterdijk past in de ideeëngeschiedenis en concentreert zich rond en op de geponeerde realiteit van *onze* cynische tijd. Daarop wil de auteur zijn kritiek richten. Hij stelt dit als volgt voor: "Spreken over cynisme, dat wil zeggen: een geestelijk, een moreel schandaal prijsgeven aan kritiek; in aansluiting daarop worden de voorwaarden van de mogelijkheden van het schandeleuze ontrold. 'Kritiek' voltrekt een beweging die eerst haar positieve en negatieve belangstelling voor de zaak in kwestie uitleeft, om tenslotte te stuiten op elementaire structuren van het morele bewustzijn die men 'voorbij goed en kwaad' ten beste geeft. De tijd is cynisch, aan alle kanten, en het wordt tijd het verband tussen cynisme en realisme fundamenteel te bezien" (blz. 20). Dit wordt echt héél uitvoerig uitgewerkt. Het eerste deel vangt met vijf voorafgaande overwegingen aan, waarvan sommige acht à tien onderverdelingen kennen. In dit deel

formuleert Sloterdijk een eerste definitie van 'cynisme': het is het *verlichte verkeerde bewustzijn* (blz. 37). Hiermee bedoelt hij een (gemoderniseerd) ongeluksbewustzijn bij het niet voltrekken van de inzichten van de *Aufklärung*. Hierbij ontstaat een situatie van handelen tegen beter weten in, waarbij illusies niet meer worden gekoesterd en men zich (moedwillig) door het 'realisme' laat leiden, *par la force des choses*. In dit perspectief kan men niets anders dan feitelijk – en soms ook in een sfeer van sarcasme – de traditionele ethiek en moraal herroepen. De logica van de cynische structuur vertoont op die manier een 'zelfdementi' (blz. 42).

Gaandeweg ontwikkelt Sloterdijk in zijn boek een parallelle kritiek. Enerzijds levert hij een kritiek op het cynisme, dit is de uit machteloosheid gegroeide harteloosheid van de rationalistische en berekenende beschaving; maar anderzijds levert hij een kritiek van(uit) de *kynische* rede; dit is de rede van de machteloze die zich op 'hondse' wijze van de cynische wereld afkeert en in dit perspectief elke protserigheid en wereldse praal potsierlijk maakt. Daarom heeft Sloterdijk het over de voorbeelden van metafysische en rationalistische ontmaskering, kritiek op de godsdienst en de verkalkte moraal. Een moralist, en zelfs een heel strenge, wordt onze auteur zelf wel. Bijvoorbeeld naar aanleiding van wat hij over de transparantie door psychoanalyse schrijft: "Wanneer men door existentiële zelfbezinning eenmaal de realiteit van het eigen onbewuste aanvaardt, dan barsten littekens open, maar dan worden ook, naarmate men leert zichzelf te aanvaarden, de inwendige 'schaduwen' steeds langer; de totale existentiële relatie tot de 'negativiteit' vraagt om herziening, en mét de logische, politieke en emotionele pijn kan het negatieve zelf te voorschijn komen, met zijn wonden, zijn destructiviteit, zijn lelijkheid. Het ik wordt geplaatst voor de onvoorstelbare eis toe te geven dat het óók is wat het absoluut *niet* meent te zijn" (blz. 104). Tegen deze moraliserende achtergrond spaart hij niemand, ook niet de 'linksen': "De psychologie kent het type van het 'eeuwige slachtoffer' dat deze houding misbruikt voor verkapte agressie. In ruimere zin horen hierbij ook de permanente verliezers en de medische en politieke hypochonders die de omstandigheden zo verschrikkelijk noemen dat het een opoffering zou zijn geen zelfmoord te plegen of te emigreren. Onder de linksen in Duitsland is, niet in de laatste plaats onder invloed van het sociologische schema van de slachtoffers, een zeker type 'nee-zeggers' ontstaan, een mensensoort die het ontzettend vindt te moeten leven in een land zonder zomers en zonder oppositie" (blz. 115).

Polemisch talent heeft Sloterdijk ongetwijfeld. Hij gebruikt het vaak goed om allerlei thema's scherper dan wie ook te problematiseren. Zijn bladzijden over het communisme, over de illusies van de 'psychologische' programmering, over de oorlogs- en post-oorlogspropaganda en over het medisch cynisme zijn heel treffend. Ook in verband met de hedendaagse kunstreceptie, wat er zo allemaal rond de 'chambres d'amis'-mystificaties hangt, schrijft hij aardige dingen. Hiervan toch een voorbeeld dat de hegeliaanse achtergrond niet schuwt: "De esthetische moderne tijd biedt een kunst van vergiftigde bonbons; men kan ze, wellicht, bekijken met opgewonden-koele deskundigheid, maar niet opeten zonder risico van buikpijn. In de moderne kunsten wordt zo veel verse negativiteit uitgespuwd dat de gedachte aan 'kunstgenot' vervliegt. Alleen in het snobisme, onder de elite der kunstkenners en onder de fetisjisten bloeit de vreugde in de ongenietbaarheid, die al te vinden is in het dandyisme van de negentiende eeuw en tegenwoordig weer opduikt in de manier waarop jongerengroepen zichzelf

stileren als chic en weerzinwekkend" (blz. 193).

Maar soms vergaloppeert Sloterdijk zich toch wel eens met zijn polemisch talent. Hij kan genuanceerd over Kant en Heidegger schrijven, maar verdient Henri Bergson niet beter dan het volgende: "Te verwijten valt het irrationalisme van Bergson tot Klages alleen dat het zichzelf veel te serieus nam. Het is met zijn serieuze pretenties op hol geslagen en spreekt plechtig en priesterlijk, terwijl een grootse filosofische clownerie veel meer op zijn plaats was geweest. Men treft in de uitgesproken irrationalistische literatuur vaak een mengeling aan van theoretiserende zwaarmoedigheid en gewichtdoenerij. Overigens heeft Bergson zich tenminste nog beziggehouden met de lach" (blz. 159).

Of het essay over de lach Bergsons belangrijkste boek zou zijn, valt wel te betwijfelen. Maar voor Sloterdijk neemt de lach in ieder geval een centrale plaats in in zijn kritiek op de cynische, en o zo ernstige, maatschappij en beschaving van de twintigste eeuw: "Terwijl de cynicus melancholiek-verachterlijk glimlacht, vanuit de hoogte van de macht en haar desillusies, is het kenmerkend voor de cynicus om zo luid en ongegeneerd te lachen dat keurige mensen het hoofd schudden. Hun lachen komt uit hun buik, het heeft een animale grondslag en is ongeremd. Wie beweert realistisch te zijn, zou eigenlijk zo moeten kunnen lachen — die totale, bevrijdende schaterlach die schoon schip maakt met illusies en poses" (blz. 241–242).

Sloterdijs cynisch 'paradigma' is uiteraard Diogenes, van wie men zegt dat hij in een ton leefde, op straat z'n behoeften deed en masturbeerde, de groten der aarde kon misprijzen en zich niet door welke privileges ook liet vangen. De filosofen hebben Diogenes niet gevolgd, hoewel ze niet zelden sympathieke woorden voor hun Griekse voorganger overhebben. In de loop van de geschiedenis hebben heel wat wijsgeren uit de handen van de vorst gegeten, zoals ze nu niet zelden van de schatkist van de staat leven. Een aardige uitzondering blijft nog steeds Spinoza.

Is er in onze tijd veel kynisme en kan men het cynisme met een doortastend en vastberaden 'nee' het hoofd bieden? Het ziet er niet naar uit. De jongerendroom van de zestiger jaren heeft een onaardige kater verwekt, en menig voortvarende cynicus bleek uiteindelijk een arrogante cynicus te zijn — ook in de filosofische wereld.

De auteur van de *Kritiek van de cynische rede* is ongetwijfeld op z'n best wanneer hij polemisch-fenomenologisch de illusies en de cynismen doorprijkt, of wanneer hij de cynische impuls evoceert. Hij waagt het om iets te vertellen over die aspecten van de lijfelijkheid die in wijsgerige traktaten zelden of nooit ter sprake komen: het uitsteken van de tong, het pissen, de scheet, enzovoort. Het boertige krijgt bij Sloterdijk een plaats tegenover de ogenschijnlijke verfijning van de verleiding die in het cynisme van het politieke spel van de macht wel wordt gecultiveerd.

Aan het feit dat de mens bedrogen wordt en niet zelden wil bedrogen worden door gehaaide, medogenloze politici die als het ware bij Dostojevski's grootinquisiteur in de leer zijn gegaan, wijdt Sloterdijk heel veel bladzijden. De honderden bladzijden over de Weimar-republiek maken het boek ongetwijfeld te lang. De auteur heeft ontzettend veel onderzoekswerk verricht, maar al dit materiaal levert niet zoveel nieuws in de ontwikkeling van zijn stelling dat alleen een vastberaden kynisme het even vastberaden cynisme kan ontwrichten.

Het model van de geschiedenisdynamiek dat Sloterdijk toont: Dostojevski's grootinquisiteur contra Diogenes, is het overwegen waard. Het biedt oorspronkelijke perspectieven om het socio-culturele en historische gebeuren wat van zijn overbodige ernst te ontdoen; het helpt de absolutismen van de ideologie-zucht te doorprikken en het vraagt om meer mondigheid om tegelijk een halt toe te roepen tegen het politieke bedrog en aandacht te schenken aan de reële ethische dimensie van het bestaan. Want, zoals al gesteld, wil Sloterdijk de teloorgang van het ethische en van het existentieel-metafysische niet, maar hij gruwelt van het feit dat binnen de godsdienst de priesterkaste en de kerkelijke ideologen het geloof hebben getheologiseerd. "De godsdienst is primair niet het opium van het volk, maar de herinnering aan het feit dat er méér leven in ons aanwezig is dan dit leven realiseert. De geloofsfunctie is een prestatie van gedevirtualiseerde lichamen die men niet volledig heeft kunnen beroven van hun herinnering dat in hen veel diepere bronnen van leven, kracht, lust en van het raadsel en de verrukking te bestaan, verborgen moeten zitten dan het alledaagse leven laat doorschemeren" (blz. 459).

Kritiek van de cynische rede is geen banaal boek; het is scherp, soms (gematigd) kynisch, soms ook inspirerend, en hoewel het professionalisme verraadt, sluit het zich niet in het akademisme op. Het boek vertoont gebreken, maar veel passages doen die gebreken vergeten.

Jacques DE VISSCHER

* * *

PRAKTIJK VAN DE FILOSOFIE EN VAN DE GESCHIEDENIS

Elias Canetti, *Het ogenspel*. Amsterdam, Arbeiderspers, 1986, 337 blz., 1010 Fr., ISBN 90 295 0883 3.

Elias Canetti, een duitstalige auteur uit Midden-Europa die thans in Londen leeft en werkt, heeft de jongste tijd met zijn merkwaardige memoires een heel ruime bekendheid verworven. Vroeger waren vooral de kenners van zijn enige roman, *Die Blendung*, en van zijn theaterstukken met deze auteur vertrouwd. Hijzelf zette een stap uit de literatuur met een gigantisch essay *Masse und Macht* waarin hij zoveel mogelijk gestalten van het fenomeen massa heeft beschreven. Afgezien van zijn essays, waaronder een heel boeiend werkje over Franz Kafka, en de uitgave van een aantal dagboeknotities, heeft de nu tweeëntachtigjarige Canetti vooral memoires gepubliceerd. *Het ogenspel* is het derde deel na *De behouden tong* en *De Fakkels in het oor*.

Elias Canetti is een scheikundige van opleiding. In zijn werk is daar niets meer van te zien, althans niet rechtstreeks. Misschien kan men zijn zin voor precisie en voor empirie en observatie nog met zijn oorspronkelijke opleiding associëren. Maar wellicht helpen nauwgezetheid en observatie-zin eerder de scheikundige dan dat de scheikunde zelf die precisie in de empirie zou hebben voortgebracht.

Wat men van de auteur van *Het ogenspel* kan zeggen, is ongetwijfeld dat hij zijn wereld heeft bekeken en dat hij heel wat van wat hij heeft ervaren tot echte ervaringen heeft laten uitgroeien. Dit merken wij als lezers pas als de